

ДЕКАДА СРПСКОГ ВАТЕРПОЛА

Зоран Братуша

Факултет спорта и физичког васпитања, Универзитет у Београду, Србија

САЖЕТАК

Колевка ватерпола је Британско острво. Колоквијали назив „фудбал у води“, врло брзо, прихватају у многим земљама и њиховим системима спорта. Усвајањем првих правила (1929) долази до интензивнијег развоја технике и тактике, као и продубљења философије саме игре. Важан чинилац развоја је оснивање и рад Међународне пливачке федерације (FINA, 1908) и њеног одбора за ватерполо (1929), као и афирмација кроз програм олимпијских игара (Париз, 1900), европских (Будимпешта 1926) и светских првенстава (Београд 1973). Ватерполо се на простору Србије појавио почетком прошлог века, када су сомборски студенти који су студирали у Будимпешти „пренели“ смисао и драж ове игре у Србију. Студенти - играчи Сомборског спортског друштва победили су на првом државном првенству Краљевине Југославије у ватерполу одржаном на Бледу (1921). Примат врло преузимају клубови са мора, пре свих дубровачки Југ, а од шездесетих година прошлог века и клубови из континенталног дела СФРЈ, пре свих Партизан и Младост. За развој ватерпола на простору СФРЈ значајну улогу одиграла је ватерполо организација која је створила услове за развој „Југословенске школе ватерпола“. Успеси репрезентације и клубова, остварени током периода СФРЈ, настављени су и у данашњој Србији, Црној Гори, Хрватској. Државна независност Републике Србије (2006) није утицала на пад репрезентативних резултата. Тимови Ватерполо савеза Србије, у периоду од 2006. до 2016. године постигли су изузетне спортске успехе, и данас, на крају 2020, сениорска селекција Србија је најбоља на листи националних селекција коју води FINA. Предмет овог рада је „Златна декада српског ватарпола“ (2006-2016). Циљ рада је анализа чинилаца за које се цени да су имали утицај на развој ватерполо игре, пре свега, то су играчи - њихова надареност и труд, тренери, ефикасна национална организација, спортски функционери, наука и научни метод...који сви заједно, подстичу усавршавање и развој ватерполо игре кроз специфичан допринос - етос играча Србије.

Кључне речи: ВАТЕРПОЛО / РАЗВОЈ / СФРЈ / СРБИЈА /

Кореспонденција са аутором: Зоран Братуша, Е – mail: zoran.bratusa@dif.bg.ac.rs

ВАТЕРПОЛО – ОТКРИВАЊЕ СМИСЛА ИГРЕ

Ватерполо је тимска спортска грана паметног и мудрог надигравања у води. Она је спорт играча-ца врхунских специфичних пливачких способности и шутерских вештина, изузетне физичке припремљености и развијених координационих способности. Данашњи ватерполо је игра високог ритма и темпа, међутим у истом тренутку преовладава статичан ватерполо у позицијским периодима игре са пуно досуђених прекршаја, контаката, и дуел игре “на граници инцидента”, с мало упливавања и мало тактичке комбинаторике у фази напада (Hrastić, Bebić, Rudić, 2012). Прелудијум овом раду аутора из Хрватске су резултати нотационе анализе на Светском првенству у Риму (2009), на коме је тим Србије освојио златну медаљу. Утврдили су да се мечеви мушког програма одликују дивергенцијом између изједначених и неизвесних утакмица...због чега се игра елитних мушких ватерполо утакмица мора анализирати у односу на одређење маргине која је довела до победе, а не кроз победу и пораз. У том смислу, аутори закључују да је у оним изједначеним надигравањима победа била заснована на великом броју искључења противничког тима, док се код резултатски неупитних утакмица победа градила на вештинама игре у одбрани (Lupo, Condello, Tessitore, 2012).

Ватерполо је међу најстаријим спортским играма у програму модерних олимпијских игара (демонстрациона игра на Програму игара у Паризу, 1900). Први олимпијски победник била је репрезентација Велике Британије. Прво Европско првенство одржано је 1926. године у Будимпешти. Национална селекција Мађарске је била победник овог првенства, као и Првог светског првенства, које је одржано у Београду (1973).

Историја ватерпола нас учи да је његова **колевка** Велика Британија. Остало је записано да је Глазговски дневник објавио да се поводом отварања купалишта организује „фудбал у води“. Учествовале су две екипе британских морнара, а игра је обиловала гурањем, потапањем и „бесциљним јурцањем“ за фудбалском лоптом која је плутала на води. Иако је надметање више личило на циркус, сматра се да је ова утакмица почетак ватерполо игре. „Фудбал у води“ прихватају многи, па тако игра постаје атрактивна у многим земљама, а захваљујући британским морнарима и на многим континентима, пре свега у британским колонијама. Игра у води постаје популарна у Америци, а у Европи почиње да се игра у Немачкој, Француској, Белгији, Холандији, Шведској и Мађарској. Највећи проблем у раној фази развоја игре била су правила која нису била јасна, због чега их је свако тумачио како му је одговарало. Тако је, услед недоследности у правилима, ватерполо од самог почетка представљен као груба игра, блиска рагбију. Ране верзије игре су дозвољавале бруталности, рвање и држање противничког играча под водом. Изворним правилима и пропозицијама одређена је величина игралишта, димензије лопте и гола, број играча (голман и шест играча), као и правила која су ограничавала ходање и одупирање од дна играча средине терена (Donev, Aleksandrović, 2008). Иако су правила игре била бит напретка у развоју ватерполо игре, неспоразуми око истих, како на почетку афирмације ове спортске игре, тако и данас, нису престајали. Очито је да се и ова, као и друге игре, развијала кроз развој правила, од оних изворних, сачињених од Метрополитен удружења пливача (1876) до ових данашњих, са последњим изменама 2018. Без обзира на време писања и усвајања, у свакој верзији се нашла философија мудрог и витешког надигравања која се одржала и до данас.

Правила су се мењала са циљем унапређења игре, или како би се одговорило на технолошке искорак. Међутим, како на самом почетку, тако и у савременом ватерполу, било је периода када су правила спутавала развој игре. Може се рећи да њихово право усаглашавање и усмеравање ка напредовању саме игре тече од 1929, када је формиран технички одбор за ватерполо, при Светској пливачкој федерацији (FINA). Овај одбор се састојао од четворице Британаца и четири члана FINA-е. Сврха овог одбора била је стварање јединственог скупа

правила што чини игру динамичнијом и даје боље резултате (Donev, Aleksandrović, 2008). Могло би се сажети да су све промене правила, па и ове последње, из 2018. године, донеле промену у делу динамике игре, њеног убрзања, скраћења неких временских интервала, али и објективности у раду судијског жирија. Поред тога, не мањи значај измене правила су остварила у спортско-медицинској заштити спортиста, њиховом здрављу и продужетку спортске каријере. Тако треба разумети и Game Video Monitoring, као објективан начин да се, између осталог, идентификују бруталности током или после меча (Mountjoy, Miller, Junge, 2018).

Измене правила су утицале на динамику саме игре, али и на све форме такмичарске припреме, тактику и стратегију. Иако су се правила игре током века развоја игре знатно унапредила и витешки оплеменила, ипак, овај спорт је, како на самом почетку, тако и данас, „физиолошки“ непрекидно остао изузетно захтеван. У научном осврту на исти, много пажње посвећено је техничким и стратешким елементима игре. Међутим, упркос потенцијалу за побољшање спортских перформанси и одржавању здравља спортиста, мало је објављених студија о физичким и физиолошким захтевима и прилагођавању ватерполо тренинга и такмичењима (Smith, 2012). Ипак, студије доводе до закључка да је висок ниво кондиције неопходан за ватерполо, јер је повезан са супериорном техничком и тактичком ефикасношћу и мањим падом физичких или техничких перформанси у игри (Botonis, Toubekis, Platanou, 2019).

Кроз историјски развој ватерполо игре, Храстић и сарадници (2012) су утврдили пет развојних етапа и предвидели наредну, хипотетску етапу у развоју игре, кроз примену „нових“ правила заснованих на подстицају структуре игре у смислу, постизања равнотеже између напада и одбране у два базична стања игре, позиције и транзиције. Последица нових правила требало би бити одстрањивање грубе игре, „отварање“ терена, убрзавање игре, што би омогућило већи степен изражавања техничко-тактичког знања и вештина. Очито је да би тако, са новом философијом, игра могла доживети нове димензије атрактивности и креативности (Hrastić et al, 2012).

Поред правила, важан чинилац развоју ове игре и спорта су и такмичења. Историја такмичења у ватерполу је испуњена дешавањима кроз програм модерних олимпијских игара. Игре су, са својом мисијом и визијом развоја спорта, подстицале и ватерполо организацију на промене игре у правцу њене атрактивности али и „телевизичности“.

ВАТЕРПОЛО – МОДЕРАН СПОРТ У КРАЉЕВИНИ СРБИЈЕ

Ватерполо се на простору Србије појавио почетком прошлог века, када су сомборски студенти који су студирали у Будимпешти “пренели” смисао и драж ове игру у Србију. Прихватањем ове игре, Сомборско спортско друштво постало је српска и југословенска колевка ове игре. Као и у сличним ситуацијама широм света, добровољно спортско удружење афирмисало је идеју промене друштва кроз модеран спорт и масовну културу грађана. Масовна култура у Бачкој је показала да је и Србија Свет, и да се у и у њој друштво може развијати кроз спортску сцену, односно кроз „интелектуалне погоне који су произвели модерну идеју о државним системима, економским односима и људској природи“ (Kretchmar, Dyreson, Liewellyn, Gleaves, 2017).

Студенти - играчи Сомборског спортског друштва победили су на покрајинском првенству Мађарске (1913. године), а на Првом државном првенству у ватерполу у Краљевини Југославије на Бледу (1921) освојили су прво место и постали први државни прваци у ватерполу. Друго државно првенство одржано је 1922. године у Београду. Све учеснике дочекали су плакати на којима је писало великим словима: "Невиђено у Београду! Ногомет у води, игра се рукама!"

Југословенска ватерполо репрезентација одиграла је 27. августа 1927. године прву званичну међународну утакмицу и победила Пољску са 8:0. Сутрадан, такође у оквиру свесловенског првенства, играла је нерешено 2:2 са Чехословачком и освојила прво место. (Kolundija, 2020).

У клупском надигравању остаће записано златно доба дубровачког Југа који је освојио четрнаест титула државног првака Краљевине Југославије.

КОНТИНУИТЕТ РАЗВОЈА ВАТЕРПОЛА У ДРЖАВНОМ ДИСКОНТИНУИТЕТУ

Ватерполо савез – спортска организација за пример

О развоју ватерпола кроз струку и политику ватерполо организације, у свим периодима СФРЈ, СРЈ и државне заједнице Србија и Црна Гора, (до 2006. године), као и државно независној Републици Србији (од 2006. године), данас се може говорити са позиције легата пола века грађења „Југословенске школе ватерпола“. Предметом овог рада су обухваћене чињенице из спортског организовања ватерпола које су ову игру учиниле националним спортом број један, како у федералним периодима некадашње СФРЈ, тако и у Србији, Црној Гори и Хрватској данас. Други простор анализе припада току међународне спортске афирмације југословенске школе ватерпола, као легата од значаја за развој српског ватерпола, док се трећи простор анализе односи на националну структуру и клупски ватерполо од 2006. године до данас. Може се закључити да је Југословенска школа ватерпола била угаони камен развоја игре и ватерполо спорта, сходно чему су овом анализом обухваћене специфичности ове школе. Другим речима, као и код сваке школе, анализирани су спортисти, програми, тренери и исходи. Посебна пажња је посвећена менторству као моделу учења тренера.

Ватерполо организација у социјализму - Период основа

Тешко је направити отклон спорта од друштва, нарочито друштвеног система у коме се организује. У периоду од краја Другог светског рата па до пада Берлинског зида и растакања СССР и СФРЈ, одвијала се интензивна фаза развоја ватерполо спорта и њему припадајуће организације. У свим периодима полувековног развоја у социјалистичкој Југославији, суштину организовања је чинила клупска инфраструктура, уз констатацију неравномерног територијалног развоја или боље рећи, неприступачности ове игре и спорта у већем делу континенталне СФРЈ. Непосредно након Другог светског рата, у социјалистичком друштву, као и током Краљевине Југославије, у клупском организовању, примат су имали клубови са мора (Јадран и Морнар из Сплита и Југ из Дубровника). Захваљујући условима за тренинг и такмичење у топлом мору, приморци су прилагодили смисао игре и начин тренинга особеностима динарско-медитеранског типа, његовом менталитету, или једном речју етосу испуњеном навикама, умењима, понашањем али и обдареношћу за игру и надигравање заснованом на прилагођавању, импровизацији, учењу и вежбању, али и на „непредвидивост наших играча, лукавству, обртима, ризику, колективност и индивидуализам заједно“ (Раунић, 2007). Када су створени услови за развој ватерпола у појединим континенталним деловима државе, одвија се кретање играча ка универзитетским, економским, политичким центрима, пре свега ка Београду и Загребу. Велики број играча приморских клубова се сели у континентални део земље. Тако су се у овој великој ватерполо сеоби са мора нашли студенти Орлић, Арсић, Трумбић, Чуквас, Беламерић, Рудић, Маровић, Дабовић, Радан, Перишић, Деполо и други (<http://www.yugopapir.com/2014/07/istorijat-vaterpola-kako-se-domaci.html>) будући носиоци играчке и стручне мисли ватерполо спорта. Врло брзо, Партизан из Београда и Младост из Загреба, преузимају улогу водећих клубова и постају носиоци развоја игре и ватерполо спорта. Епилог је познат, у периоду од 1962. до 1979. године, односно 18 узастопних година, Партизан и Младост се

смењују на првом месту државног првенства, при чему Партизан осваја 14 (од 1972. до 1979. год. 8 узастопно), а Младост 4 титуле првака. Доминација тимова ова два клуба се шири и на континент, тако да је екипа Партизана освојила 6 титула, а екипа Младост 4 титуле (укупно 10 титула) клупског првака Европе. Добри национални и интернационални резултати две „континенталне“ екипе и опасност сталне миграције играча и тренера, подстакли су клубове са мора ка планирању у смислу сопствене одрживости чиме је, на неки начин, успостављен ривалитет између приморја као изворишта добрих играча, тренера, идеја и иновација са корисницима талената, односно клубова из универзитетских и економских центара. Учењем, осмишљавањем, планирањем, једном речју вођени принципима одрживости спортске организације, то и континентални клубови покрећу своје школе ватерпола. Полазиште њиховог развоја су трансфер програма и филозофије приморских школа, чиме је особен смисао – етос игре приморца „запливао“ континенталним делом, како у програмском, тренажном, тако и у делу стручног рада. У прилог овом вишестраном утицају приморског сензибилитета најбоље говори пример ВК Партизан. Почетком шездесетих година у Партизан, као играч и тренер долази Влахо Бата Орлић, студент медицине. Партизан, тада члан Друге савезне лиге, осваја прво место и постаје члан Прве националне лиге. У првој сезони Прве лиге (1962/63) Партизан, под тренерским руководством Орлића, осваја прво место, а већ следеће сезоне (1963/64) и први Куп шампиона Европе. Појава тренера и организатора какав је био Влахо-Бата Орлић није значајна само за ватерполо клуб Партизан, већ за ватерполо на простору бивша Југославије, самим тиме и Србије. Стварањем колектива какав је ватерполо клуб Партизан створени су темељи за прогрес ватерпола и ефикасније територијално представљање ватерполо организације. Отварањем Спортско рекреативног центра Бањица (1973) створени су услови за организацију школе која убрзо постаје, по многима најбоља ватерполо школа не само у Србији и Југославији, већ и у Европи и свету. Школом ватерпола, планирањем развоја спортисте, клуб Партизан постаје расадник талената играча интернационалног калибра (Андрић, Милановић, Шоштар, Васовић, Савић, Икотиновић, Шапић Ђирић, Гоцић, Никић, Филиповић, Митровић, Јакшић...). Поред услова који су играчи и тренери имали за тренинг, организација клуба, од руководства до тренажног процеса и праћења играча од најранијег узраста до сениорских дана, учинили су да Партизан постане покретачка снага југословенског и српског ватерпола. У том периоду напредује и целина ватерполо организације, јер су се изградњом базена стварали услови да се организују такмичења током целе године. Хотимично или не, али изградња базена одговарајућих димензија у већим хотелима на мору (Соларис код Шибеника, Амфора у Хвару, Купари код Дубровника, Кантрида у Ријеци) омогућено је да екипе које географски гравитирају тим базенима могу да тренирају и организују такмичења, односно да се националне селекције припремају у објектима са целовитом спортском услугом, укључујући и квалитетан спаринг и учење кроз тренинг са једнаким и-или бољим. Ватерполо почиње да организује такмичења током целе године (сезона 1972/73 Прво државно првенство које је почело у јесен а завршило на пролеће), играчи тренирају организованије, методика тренинга постаје све квалитетнија, а клубови са мора све конкурентнији на такмичењима. Стиче се вредност која у себи обухвата руковођење, планирање, методику тренинга, базу младих играча иза којих су стајали талентовани тренери, посвећена локална заједница и подршка друштвених предузећа.

Иако се на оптималне услове за тренинг и такмичење чекало, ипак, ватерполо организација је успела да препозна особеност југословенског подручја, да га обликује унутар особеног смисла игре и да га као такав – конкурентан, афирмише на међународној такмичарској сцени, односно да већ на Олимпијским играма у Хелсинкију, репрезентација Југославије заигра у финалу и освоји сребрну медаљу. Након олимпијског дебија, у наредним периодима југословенске, а потом и селекције СР Југославије и ДЗ Србија и Црна Гора

освајале су медаље на олимпијским играма (1952, 1956, 1960, 1968, 1980, 1984, 1988, 2000, 2004), светским (1973, 1978, 1986, 1991, 1998, 2001, 2003, 2005), континенталним првенствима (1950, 1954, 1958, 1962, 1966, 1974, 1977, 1985, 1987, 1989, 1991, 1999, 2001, 2003).

Таленат играча и тренера, као и ефикасна организација, били су довољни да репрезентација буде увек у врху на великим такмичењима. Нарвнo, као у у сваком спорту, тако су се и у ватерполу одвијали повремени падови из којих је организација учила и излазила ојачана. Први међу највећим спортским успесима, ватерполисти постижу 1968. године на Олимпијским играма у Мексику. Златна медаља је резултат сјајне генерације играча из два „копнена“ клуба. Сандић, Јанковић, Маровић, Перишић и Дабовић из Партизана, голмани Шименц и Хебл, Боначић, Трумбић и Лопатни и Пољак из Младости. Тренерски тандем су били Влахо Орлић и Александар Сајферт. После ових Игара, очекивало се да је пут до успеха научена лекција, а поготово што су клубови Партизан и Младост били готово непобедиви у Европи. Ипак резултат репрезентације је изостао у наредна два олимпијска циклуса (два пета места у Минхену и Монтреалу). Прекид учешћа у финалу олимпијских турнира повезан је са појавом нове генерације играча који су уз, неколико искуснијих играча (Рудић, Беламарић...) и новог селектора, Которанина Трифуна Мира Ћирковића, стигли до сребрне медаље на ОИ у Москви (1980). Нови тренер са новом енергијом имао је велики избор млађих играча стасалих у клубовима који су се током седамдесетих година развили и приближили по квалитету Партизану и Младости. Дистрибуцијом квалитета по клубовима створена је конкуренција која је довела до националне лиге од 12 тимова. Другим речима, развој ватерполо организације је омогућио селектору да бира и оформи екипу која је најавила потенцијал за будућа такмичења.

Од свог олимпијског дебија у Хелсинкију, ватерполо организација, као да потајно тежи олимпијском низу титула. На том путу и са идејом низа, од 1983. године репрезентацију као селектор преузима Ратко Рудић. Сјајан играч, освајач неколико титула клупског првака Европе у капици Партизана, сребрне олимпијске медаље у Москви, играч са доста пехова и повреда уочи великих такмичења и играч који је оптужен за допинг на Светском првенству у Калију (1985), у процесу који никада није званично доказан. Рудић своју играчку каријеру замењује тренерском и наредних тридесет година осваја, прво са репрезентацијом Југославије (две златне олимпијске медаље – Лос Анђелос и Сеул и једну златну светску медаљу – Мадрид, 1986), а касније са другим репрезентацијама са којима је радио, све што се може освојити. Златан низ медаља, као селектор, после ОИ у Сеулу наставља Београђанин Никола Стаменић освојивши са репрезентацијом Југославије у истој години (1991) златну медаљу на СП у Перту и, први пут, златну медаљу на Европском првенству у Атини.

У периодима затишја успеха на ОИ, одвија се права „жетва одличја“ на светским и континенталним првенствима. Прва златна медаља на светском првенству освојена је у Мадриду (1986) и потврђена у Перту (1991), док је прва златна медаља на континенталном првенству освојена у Атини (1991). Иако је пре Атине репрезентација Југославије освојила десет медаља, дуго се, четрдесет једну годину, чекала она најсјајнија. Она је мера квалитета и вредности ватерпола Србије и Црне Горе, јер по први пут у репрезентацији није било играча из Хрватске, који су на позив свог републичког руководства напустили репрезентацију. О овој медаљи остаће зебележено сећање чувеног спортског новинара „Политике“ Ивана Цветковића. „Те 1991. године, чекало се Европско првенство у Атини, али су две недеље пре шампионата, Хрвати извршили сецесију како на копну тако и на базену. Напустили су репрезентацију. Из тог тима отишла је половина играча. Шименц, Букић, Безмалиновић били су важни, а филозоф Стаменић 'ладно је рекао: "Не разумем због чега је настала паника. Бићемо прваци Европе!" Како, када је Југославија остала без пола тима? Шта је то Стаменић знао што га је држало на површини? И зашто је био толико самоуверен, а познато је да није био пророк? Каква је тајна

ватерпола која Србе и Црногорци (додатак аутора) претвара у вечне прваке? Како је ватерполо постао сублимација свега што Срби и Црногорци (додатак аутора) о себи воле да мисле и тврде да јесу. И да су ономад били: храбри, упорни, морални и поштени. И најбољи на свету? Заправо је Стаменић знао кључну формулу. Хрват Шименц је играо, али је имао једнако добру замену, сјајног Гочанина. Шименц је имао предност, јер је тек за проценат или два био бољи играч, али је то микронијанса коју су тада могли да препознају само Стаменић и Рудић. Зато је Стаменић био тако спокојан. Он је знао да је ватерполо перпетуум мобиле, коначно створена српска и црногорска (додатак аутора) чаробна машина бесконачног кретања ка победи, која регенерише саму себе.

Ватерполо организација у време друштвених и спортских изазова (1991-2006)

Играчи српских и црногорских клубова који су били чланови националне селекције у периоду од ОИ у Хелсинкију до распада СФР Југославије (1991), односно до државне независности Републике Србије и Републике Црне Горе (2006) дали су велики допринос у освајању медаља на великим такмичењима (олимпијске игре, светска првенства, европска првенства, светски куп).

После великог успеха у Атини долази до распада СФР Југославије, али и до новог изазова за ватерполо организацију наметнутих спортских санкција Уједињених нација према спорту СР Југославије. Ватерполисти, као и остале селекције, наредне три године, нису учествовали у програму међународних такмичења. У том периоду велики број конкурентних играча је потражио ангажмане у иностраним клубовима, чиме се, стицајем околности, отворио простор за младе играче који су тренирали у земљи. Кроз период санкција су стасале нове генерације играча, тако да се може рећи да је ватерполо организација, пре свега њени клубови, чинили много како би се препознала особеност одрастања нових играча и „освојила „ и усавршила методика тренинга која ће довести до врхунског ватерполо играча без међународног програма. О овоме се није писало, можда се о истом није ни размишљало, али је очито да се ради о изазову и иновацији која је обезбедила да се очува конкурентност српског и црногорског ватерпола, кроз тренинг без такмичења на међународном програму.

Након укидања спортских санкција, прво велико такмичење биле су Олимпијске игре у Атланти (1996). Нажалост због проблема, првенствено у самој ватерполо организацији, селекција СР Југославије је заузела 8. место, што је најслабији пласман на олимпијским играма икад. Да би се стање поправило, ватерполо организација за селектора поново именује Николу Стаменића, који подмлађује екипу и прву, сребрну, медаљу осваја на првенству Европе у Севилји (1997). Две године касније у Фиренци заузима 7. место, па на место селектора долази Ненад Манојловић који окупља најбоље играче из домаћих и иностраних клубова и осваја медаље на ОИ у Сиднеју (2000) и Атини (2004). Ове, као и медаље, на наредним светским и континенталним првенствима, говоре о континуитету квалитетног тренажног процеса, као снази ватерполо организације која је своју мисију успоставила на знањима, спортским, личним и организационим вредностима.

ВАТЕРПОЛО – ОРГАНИЗАЦИЈА УМНИХ И ЗАСЛУЖНИХ

Захваљујући утицају који су у међународним ватерполо организацијама имали истакнути спортски радници, пре свих, Анте Ламбаша, дугогодишњи члан управног одбор FINA-е и њен председник у периоду од 1980. до 1984. као и председник Европске пливачке федерације (LEN) од 1982. до 1986. (био је једини председник истовремено обе организације и њихов доживотни почасни члан), као и Миша Радан, члан Техничке комисије Комитета за

ватерполо FINA-е, Београду је поверена организација Првог светског првенства у пливању, ватерполу, скоковима у воду и уметничком пливању.

Развој ватерполо тренера је вишегодишњи процес, који код већине тренера започиње у периоду играчке каријере. Анализе националних система ватерпола у Србији, Црној Гори, Хрватској, Мађарској, Италији, Русији... указују да се на челу националних селекција, као и на челу већег броја клубова који се такмиче на националном и интернационалном нивоу, налазе бивши ватерполисти. Знања, вештине, ставови о тренажном и такмичарском процесу у ватерполу ови тренери су стекли кроз претходну спортску каријеру, али и кроз оспособљавање (наставак неформалног образовања кроз курсеве, семинаре...) и школовања (формално образовање на образовним институцијама). Заједничко за наведене националне системе ватерпола је и менторство, као пут којим се шире знања и подстиче тренерска ефикасност. Менторство садржи принципе добре праксе и оно је метод којим се даје подршка раду тренера са ватерполистима свих нивоа такмичарског резултата и узраста. „Не могу сви тренери ватерпола бити врхунски стручњаци, али сваки од тренера може побољшати своје знање и вештине и тиме постати бољи тренер“. У горе наведеним системима, тренинг и такмичења су традиционално место на коме се уче, али ватерполо тренери уче и кроз организацију различитих семинара, ворк шопове, техничке кампове, публиковани стручни материјал, данас и кроз организацију веб страница и изградњом тренерске мреже. Ментори помажу у врло сложеном процесу транзиције тренера током свог вишегодишњег развоја (Табела 1). Другим речима, основа менторства је ситуационо и проблемско учење које, како наука потврђује, ствара највиши ниво знања и гради предуслове за њихову примену у пракси (Radojević, Grbović, Jevtić, 2019). У бившој Југославији менторство се неговало како на нивоу националног система тако и на регионалном нивоу. Главни ментор је био Влахо Бата Орлић. Не мањи утицај и значај је осварио и Владимир Павловић Паја који је као кондициони тренер унео новине у пливачке припреме играча.

Табела 1 Развој тренера кроз менторство (допуњено према Pivotti, 2011)

Ниво развоја тренера кроз менторство	Улога ментора
Фаза иницијације , почетак обликовања младог тренера кроз анализу тренажне и такмичарске активности за дати узраст и ниво такмичења. Рад у односу на стандарде у раду са спортистима. Ово је фаза прихватања и примене примера најбоље праксе у стицању личног искуства и поштовања стандарда и упутстава која се односе на безбедност и сигурност спортисте, раст и развој, психо-социјалну добробит спорта ...	Обезбеђује примере оптималног модела, сачињава анализе рада тренера, подстиче на разговор са примерима личне и добре праксе. Бави се посматрањем, врши анализу и доноси закључке о активности тренера, усмерава га према изворима неформалног и информалног образовања...
Компетентна фаза , унутар које тренер све више користи искуство које је стичено кроз претходну тренерску праксу и у раду са ментором, али и знања стечена кроз форме неформалног и информалног образовања. ...	Подржава примере личне и добре праксе у тренажним и такмичарским активностима тренера. Усмерава тренера ка ширењу знања, али и анализу искуства на основама рефлексije о учињеном...
Рефлексивна фаза током које је тренер високо ослоњен на рефлексiju личног искуства које је стекао кроз претходну тренерску активност и у раду са ментором, наставак неформалног и информалног образовања...	Ментор подстиче тренера на објективност у само-рефлексiji као и на подстицање нове тренерске радозналости...
Аутономна фаза током које тренер самостално обликује свој даљи развој, креира садржаје неформалног и информалног образовања...	Ментор постаје партнер, они сарађују, стимулишу један другог ка даљем развоју....

Међународна кућа славних у пливачким спортовима (ISHOF), основана 1962. године препознаје спортисте и спортске раднике из 39 земаља који су заслужни за развој и афирмацију пливачких спортова. Међу њима су одабрани играчи из Хрватске и Србије. Србију на овој листи представљају Игор Милановић као најбољи центар свих времена, Мирко Сандић за

успехе на Играма у Токију (1964), Мексико Ситију (1968); Александар Шоштар за две златне олимпијске медаље у низу (1984, 1988)....

ВАТЕРПОЛО У ПРВОЈ ДЕКАДИ ДРЖАВНЕ НЕЗАВИСНОСТИ СРБИЈЕ

Велики број медаља на свим међународним такмичењима указује да је ватерполо најуспешнији такмичарски спорт у Републици Србији. Иако има проблема, како са малим бројем клубова, тако и у организацији националних такмичења, ипак национални сениорски тим наставља да ниже свој златни ланац и имиџ најуспешније селекције у ранкингу FINA (за период 2016-2020). На олимпијским играма освојене су три медаље, једна златна (2016) и две бронзане (2008, 2012). Освојене су три медаље на светским првенствима и то две златне (2009, 2015) и једна сребрна (2011), као и пласман на четврто (2007), односно седмо место (2013). Учешће на европским првенствима је било изузетно, са скоро максималним учинком. На шест првенстава освојене су четири златне медаље (2006, 2012, 2014, 2016), једна сребрна (2008) и једна бронзана медаља (2010). Светска лига је најмлађе такмичење које је успостављено као наследница светског купа. У периоду од 2006. до 2016. године одржано је 11 финалних турнира. Екипа Србије је учествовала на 10, на којима је освојила 9 првих и једно треће место. Ово такмичење има нарочито значајно место у предолимпијској години као квалификационо и-или контролно такмичење. Оно је и такмичење на коме су се опробали и афирмисали млади играчи.

Укупно гледано у периоду од 2006. до 2016. године репрезентација Србије учествовала је на 24 такмичења и освојила 16 златних медаља, 2 сребрне медаље, 4 бронзане медаље и освојено је једно четврто место и једно седмо место. Овакав биланс медаља ватерполо спорт ставља на прво место по успешности у Србији, односно на водеће место у рангирању ФИНА за период 2016-2020 .

Да би се остварили наведени резултати био је неопходан дугогодишњи систематски рад у клубовима и са националном селекцијом. Ватерполо клуб Партизан је био пример организовања клуба и стварање услова за тренинг. Са друге стране, организација тренинга и програм припрема у репрезентацији наслањала се, пре свега, на ефекте тренинга како у ВК Партизан, тако и све више у иностраним клубовима у којима тренира и такмичи највећи број репрезентативаца ширег списка селектора. Кроз овакав, назовимо га хибридни модел, створени су услови за врхунско мајсторство у надигравању у води. Млади играчи, продукт дугогодишњег тренажног процеса у ВК Партизан, пре свих Филиповић, Гоцић, Никић, Пјетловић и Прлаиновић су незаменљиви чланови националне селекције од 2006. године. Савић, Икодиновић, Вујасиновић, Ћирић и Удовичић су, у симбиози са млађом генерацијом, били носиоци игре у олимпијском циклусу 2005-2008. У циклусу 2009-2012, на ОИ у Лондону, Вања Удовичић је предводио тим искусних младих играча који је освојио бронзану медаљу. На ОИ У Рију (2016), екипа коју је предводио Филиповић, заокружила је златни низ златном олимпијском медаљом. У овом низу су златне медаље на Светском првенству из Казања (2015), Европског првенства у Антверпену (2016) и Светске лиге у Хуејџоа (2016). Златни низ резултата није настао случајно. Репрезентативци Србије су током своје каријере играли за најбоље домаће или стране тимове, које су кроз тренинг и такмичење водили квалитетни тренери. Ипак чињеница за памћење је да су скоро сви играчи у неком периоду своје каријере тренирали и играли у ВК Партизан где су прошли систем у пракси доказаног тренинга. Пракса да сви потенцијални репрезентативци буду на заједничким припремама, минимум два месеца пред неко такмичење, такође је утуцала на развој сваког појединца, посебно млађих играча који су, мотивисани да постану стандардни чланови А репрезентације, учествовали у припремама и навикавали се на систем рада.

Главни творци резултата успеха ватерполо Србије су афирмисани интернационалци, вођени од стране националних селектора, и то Дејана Удовичића (2006-2012) и Дејана Савића (од 2012. године). Оба тренера су играчи ВК Партизан. Интересантно је да је у периоду од 2006. до 2016. кроз репрезентацију прошло укупно 25 играча, односно 4 голмана и 21 играч у пољу. Највећа смена генерације је направљена после ОИ у Пекингу, када је чак 6 играча престало да игра за репрезентацију (голман Шефик, Вујасиновић, Савић, Ћирић, Шапић и Пековић). Овако радикална смена генерације је била подстрек младим играчима да се докажу и афирмишу свој талент кроз националну селекцију.

Остварено у периоду од 2006. до 2016. године, резултат је, пре свега, системског рада у ватерполу од најранијег узраста – ватерполо школе, до сениорске категорије. Највећи број играча поникао је у ватерполо школи Партизана, али има играча из Новог Сада и других клубова Србије. Већ је поменуто да је највећи број играча део своје каријере провео у сениорском тиму Партизана. Дугогодишње играње заједно практично је репрезентацију претворило у клуб у који су сви радо долазили након дугачке и напорне клупске сезоне. Највећи проблем је био и остала контрола тренираности и програма тренинга у трансферу са интернационалних клубова на репрезентативне активности. Тај, можда и насложенији процес у трансферу тренираности, поверен је Владимиру Павловићу, дугогодишњем кондиционом-пливачком тренеру у Партизану и репрезентацији. Један од битних фактора који је утицао на остварење врхунских резултата, у поменутом десетогодишњем периоду је, поред неоспорног талента и врхунских вештина играча, и врхунска физичка припрема. Податак да је на великим такмичењима екипа углавном играла у истом саставу, а да измене у тиму, ако их је и било, нису биле условљене повредама, већ жељом селектора да пробају неке млађе играче и неке нове тактичко-стратешке замисли, потврђује управо врхунску спортску припрему и укупне перформансе за свако такмичење. Чињеница је да је врхунска физичка и пливачка припремљеност најбоља превентива повредама (Mountjoy et al, 2018).

Феномен трајања репрезентације последица је многобројних промишљених радњи и искуства целине система. Не треба занемарити и мотив националних признања и награда који је успоставила Република Србија за медаље на олимпијским играма, светским и континенталним првенствима. Играчи који су освојили медаље у периоду од 2006. године су, пре свега, спортски високо мотивисани, самоуверени... са јасним циљем да на сваком такмичењу постигну највише.

ВАТЕРПОЛО У ДОМАЊОЈ И ИНОСТРАНОЈ ПЕРИОДИЦИ

Жеља да се изучи биће ватерпола и смисао саме игре условила је да, поред стварања бољих услова за тренинг и усавршавања тренера и тренажних средстава, мења методика тренинга и да се у тренингу свих тренажних и такмичарских категорија уводи нова тренажна технологија. Дошло се до нивоа методике тренирања испуњене стручним одговорима, како и колико се тренира. Опоравак, профилакса и укупно брига о здрављу спортиста (физичко, афективно, социјално...) заузимају високо место у агенди ватерполо тренера и ватерполо организацији. Императив тренажног усавршавања је играч који је адекватно спреман – одморан за сваки наредни тренинг. Одговоре на ова, као и друга питања од значаја за развој ватерполо игре, дали су национални и интернационални истраживачи пратећи, најчешће, различите просторе тренажног рада и различите позиције такмичарских активности играча. Особеност сазнајног приступа, за који се може рећи да има холистички приступ, је феномен, како одржати врхунски спортски резултат играча који, хронолошки, постају све старији (Dopsaj, Matković, 1994; Dopsaj, Matkovic, 1999; Bratusa, Matkovic, Dopsaj, 2003;...), па до феномена изградњи претпоставки за афирмацију надарености долазећих узрасних категорија

(Bratusa, Dopsaj, Peranovic, 2006; Bratusa, Dopsaj 20010, 2012a, 2012,b; Bratuša, Dopsaj, Milenković, 2014...). Другим речима, ватерполо тренинг који води ка врхунском резултату је постао комплексан процес вишегодишњег планирања. Сазнања до којих су истраживачи долазили пратећи активности играча стављени су у функцију саме игре, позиција у тиму (Dopsaj, Bratuša, 2006), биомоторичког развоја младих и функцији специфичности пливања и надигравања у хоризонталном и вертикалном положаја (Bratuša, 2000, 2002; Bratusa, Dopsaj, Stirn, Peranović, 2008; Bratusa, Perisic, Dopsaj, 2010). Велики број истреживања управо су базирана на праћење активности узрасних категорија, као базе унутар које је било неопходно играче научити општим и ватерполу специфичним вештинама, развити њихове способности, пренети им смисао игре и надигравања..., које као претпоставке развоја испуњавају агенду плана и програма за развој и афирмацију личне надарености у функцији изградње играча и његово позиционирање у врхунском тиму.

Праћење играча на тренингу није једноставан сазнајни процес. Водена средина је отежавајућа за релиабилна мерења. Сходно томе, било је неопходно осмислити токове мерења са подацима који су валидни, релиабилни, поуздани, објективни. Истраживања су се кретала у различитим правцима. Један број истраживача се бавио морфолошким карактеристикама играча (Aleksandrović, Radovanović, Okićić, Madić, 2005) и-или њиховог превођења у функцији специфичног моторичког задатка у води (Dopsaj, 2010a и б). Неки су анализирали структуру игре што је захтевало одређену методiku посматрања и анализе, док се један број њих бавио вештинама и способностима играча у хоризонталном и вертикалном положају у води. Овај вид истраживања захтевао је посебне предуслове, па су мерена опрема и тестови стандардизовани за мерење способности и вештина играча у води током специфичних ватерполо кретања.

Временом, како је игра добијала на динамици, истраживачи су све више пратили структуру игре (Dopsaj & Matković, 1999) и хоризонталну физичку припремљеност (Matković, 1998; Bratuša, 2002; Bratusa, Dopsaj, 2006; Aleksandrović et al., 2007; Bratusa et al, 2003; Perišić, Bratusa, 2009; Bratusa et al, 2010; Bratusa, Dopsaj, 2010; Dopsaj 2010; Ozkol et al, 2010). Анализа структуре игре показала је да је вертикалан положај доминантан за време такмичења (Dopsaj, Matković, 1994), па се сходно тој чињеници екстензивно истражују способности и вештине које обезбеђују играчу да у вертикалном положају буде стабилан, мобилан и ефикасан, односно да из тог положаја започне и изведе многобројна кретања и акције, као што су скоци, шутеви и др. (Bratusa et al, 2002). Генерално, временом, са процесом развоја игре и њене динамике, све већа пажња се посвећује, пре свега, техници рада ногу у вертикалном положају који омогућава извођење поменутих акција (Bratusa, 2015).

ЗАКЉУЧАК

Ватерполо на простору Србије има традицију дугу преко 110 година. Ниво такмичарског резултата које је ватерполо организација постигла кроз југословенско друштво, а поготово у државно независној Републици Србији, је резултат промишљене праксе која је као таква обликована, организована и стратешки реализована кроз националну школу ватерпола.

Оличење мудре и, надасве добре праксе ватерпола спорта и игре, је Ватерполо клуб Партизан. Доласком Влаха Бате Орлића у Партизан, клуб је за две године од првака Друге националне лиге за две године постао национални и први победник Купа шампиона Европе. Организација клуба у свим сегментима омогућила је постизање врхунских резултата, а отварањем Спортско рекреативног центра Бањица, који је (био) дом ВК Партизана, створени су услови за организацију рада од најмлађих до сениорских категорија са посебним нагласком на формирање репрезентативних играча и врхунских појединаца који су освојили бројне

олимпијске, светске и европске титуле, али, који су, пре свега као добри људи и успешни појединци били и остали национални понос и извор мотива постигнућа грађанима.

У периоду од 1952. када је освојена прва медаља, па до 2019. године, у периоду од 67 година, сениорске селекције националне ватерполо организације су освојиле 60 медаља на најзначајнијим међународним ватерполо турнирима, од чега 29 златних, 17 сребрних и 14 бронзаних медаља. У периоду од 2006. до 2016. освојене су 22 медаље, од којих је 16 златних.

Резултати не долазе сами по себи, они су збир многобројних фактора. Изградња спортисте је стрпљив, промишљен, систематичан и вишегодишњи процес. Систем знања описује ватерполо организацију која негује ватерполо и до успеха у земљи и иностранству води играче, тренере и спортске функционере.

Да ли је и како је могуће одржати стање постигнутих резултата, велико је питање? Одговор није једноставан, исти се налази у сваком простору структуре ватерполо организације, од играча, њихових породица, образовног и самог система спорта, вршњака, тренера, саиграча.... Да би се одржали резултати, неопходно је јако национално првенство, конкурентно квалитетно такмичење кроз које ће се афирмисати млади играчи и млади тренери.

Таленти се рађају али, они се пре свега, кроз национални модел ватерпола стварају и афирмишу. Тренер је једно од најстаријих занимања за које се данас школују и оспособљавају надарени појединци. Ново време захтева креативне и образоване стручњаке у окружењу спортисте, у клубу, националној организацији али и међународним спортским организацијама које обликују и усмеравају развој ватерпола као спортске гране!

Научни метод примењен у изучавању ватерпола има оријентацију према биомоторичком капацитету играча и стручном потенцијалу тренера и организације да исти претворе у сазнајну, методичку и такмичарску вредност. Досадашњи резултати истраживања су додатна вредност и потврда академског бића овог спорта. Ипак, ватерполо спорт, као специфичан израз играча и метод учења и тренирања у Србији, чине особеност етоса који захтева сазнајне кораке у циљу његове научне и културне афирмације.

ЛИТЕРАТУРА

1. Aleksandrovic, M., Radovanovic, D., Okicic, T., & Madic, D. (2005). *Morphological space structure of 12years old water polo players and non-sportsmen*, In: D. Milanović & F. Prot (Eds.), 4th International Scientific Conference on Kinesiology "Science and Profession – Challenge for the Future". (pp. 710-712), Zagreb, Faculty of Kinesiology.
2. Aleksandrovic, M., Georgiev, G., Okičić, T., Madić, D., & Malezanov, N. (2007). Basic motor skills structure in 12-year-old water polo players and non-sportsmen. *Serbian Journal of Sports Sciences*, 1 (3), 79-88.
3. Botonis PG, Toubekis AG, Platanou TI. (2019). Physiological and Tactical On-court Demands of Water Polo. *J Strength Cond Res*. 33(11):3188-3199. doi: 10.1519/JSC.0000000000002680.
4. Bratusa Z, Dopsaj M, Peranovic T. (2006). Structure of general and specific swimming abilities in junior top water polo players, *Revista Portuguesa de Ciencias do Desporto (Portugese Journal of Sport Sciences)*, 6 Supl 2, 290-291.
5. Bratusa Z, Dopsaj M, Stirn I & Peranović T. (2008). Modification of motor stereotype in various modalities of crawl swimming tehniqe in elite junior water polo playersin Slovenia, 4th International Symposium Youth Sport 2008, pp 62, Ljubljana, Slovenija.
6. Bratusa Z, Dopsaj M. (2006). Difference between general and specific swimming abilities of junior top water polo players based on their position within the team, *Revista Portuguesa de Ciencias do Desporto (Portugese Journal of Sport Sciences)*, 6 Supl 2, 292-294.
7. Bratusa Z., Dopsaj M, Milenkovic, Z. (2014). Multidimensional connection between dry-land and in-water physical fitness in water polo players aged up to 14 years, XIIth International Symposium of Biomechanics and Medicine in Swimming, pp 287-291, Australian Institute of Sport, Canberra, Australia
8. Bratusa Z., Dopsaj M. (2010). The change of specific motor index indicators in young water polo players after the preparatory period, *Proceedings of the 5th International Symposium Youth Sport 2010*, pp 161-164, Ljubljana, Slovenija.

9. Bratusa Z., Dopsaj M. (2012a). Relation Between Breast Stroke Legs Kick Tethered Force Characteristics And On-Water Vertical Jump In Elite Junior Water Polo Players, 6th Conference for Youth Sport, pp 92, Bled, Slovenija.
10. Bratusa Z., Dopsaj M. (2012b). Reliability Of Maximal Vertical High Jump From the Water Test at Junior Water Polo Player, 6th Conference for Youth Sport, pp 93, Bled, Slovenija.
11. Bratusa, Z. (2002). The evaluation possibility of specific speed preparation in the water of the age groupe water polo player, Scientific Simposium Physical Activity – Theory and Practice “02 – Spot In The Youth, Godišnjak 11, str 172-182, Beograd, Yugoslavia.
12. Bratusa, Z., Matkovic, I., Dopsaj, M. (2003). Model characteristics of water polo players movements in the vertical position during the competition, Biomechanics and Medicine in Swimming 9, In Jean-Claude Chatard (Ed), Department of Biology and sport medicine, pp. 481-486, Saint-Etienne, University of Saint-Etienne, Publications de L’Universite de Saint-Etienne, France.
13. Bratusa, Z., Perisic, M. & Dopsaj, M. (2010). General indexes of crawl swimming velocity of junior water polo players at a match, XIth International Simposium of Biomechanics and Medicine in Swimming, pp 245-246, Oslo, Norway.
14. Bratuša, Z. (2000). Razvoj brzinskih sposobnosti dečaka mlađeg školskog uzrasta pod uticajem specifičnog vaterpolo treninga, Magistarski rad, Beogradski Univerzitet, Fakultet fizičke kulture, Beograd.
15. Donev, Y. and Aleksandrović, M.: History of rule changes in water- polo. Sport Science 1 2:16- 2
16. Dopsaj, M. (2010a). Pulling Force Characteristic of 10 s Maximal Tethered Eggbeater Kick in Elite Water Polo Players: A Pilot Study, XI International Simposium of Biomechanics and Medicine in Swimming, pp 69-71, Oslo, Norway.
17. Dopsaj, M. (2010b). Models of Vertical Swimming Abilities in Elite Female Senior Water Polo Players: A Pilot Study, XI International Simposium of Biomechanics and Medicine in Swimming, pp 192-193, Oslo, Norway.
18. Dopsaj, M., & Matkovic, I. (1999). The structure of technical and tactical activities of water polo players in the first Yugoslav league during the game, VIII International symposium on biomechanics and swimming, Juvaskyla, Finland.
19. Dopsaj, M., & Matković, I. (1994). Motoričke aktivnosti vaterpolista u toku igre, Fizička kultura, 48, 4:339-347, Beograd.
20. Dopsaj, M., Bratuša, Z. (2003). Matematički model za procenu generalne plivačke pripremljenosti vaterpolista mlađeg uzrasta od 12 do 14 godina, Nova sportska praksa, 1-2, 47-55, Viša škola za sportske trenere, Beograd.
21. Dopsaj, M., Manojlovic, N., Bratusa, Z. & Okicic, I. (2003). The structure of swimming skills in water polo players at the first level of pre-selection. Exercise & Society Journal of Sport Science, 34, 76-8.
22. Hraste, M., Bebić, M. i Rudić, R. (2013). Where is today’s Water Polo Heading? An Analysis of the Stages of Development of the Game of Water Polo. *NAŠE MORE*, 60 (1-2), S17-22. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/104451>
23. Kolundija, D. Istorijat vaterpola u Somboru <http://www.vkpolet.org.rs/istorija>
24. Kretchmar, R. S., Dyreson, M., Liewellyn, P.M., Gleaves, J. (2017). History and Phylosophy of Sport and Physical Activity. Human Kinetics, Champaign.
25. Lupo, C., Condello, G., & Tessitore, A. (2012). Notational Analysis of Elite Men’s Water Polo Related to Specific Margins of Victory. *Journal of Sports Science & Medicine*, 11(3), 516–525.
26. Mountjoy, M., Miller, J., Junge, A. (2018). Analysis of water polo injuries during 8904 player matches at FINA World Championships and Olympic games to make the sport safer. *Br J Sports Med* Epub ahead of print: doi:10.1136/bjsports-2018-099349
27. Ozkol, Z., Dopsaj, M., Thanopoulos, V. & Bratusa, Z. (2010). Models for assessing general horizontal swimming abilities of junior water polo players according to playing positions, XI International Simposium of Biomechanics and Medicine in Swimming, pp 276-278, Oslo, Norway.
28. Паунић, С. (2007). Генеза и развој кошарке. Ковин: ЖКК Ковин.
29. Perišić, M. & Bratuša, Z. (2009). Opšti pokazatelji obima plivanja kraul tehnikom vaterpolista juniorskog uzrasta na utakmici, Zbornik radova, str. 249-253, Univerzitet u Beogradu, Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Beograd.
30. Pivotti, F. (2011). Supporting Coach Development Through Mentoring. In Navina, A. Ed: Sports Coaching, A Reference Guide for Students, Coches and Competitors, pp375-386. The Crowood Press, Wiltshire.
31. Radojević, J., Grbović, M., Jevtić, B. (2019). Akademska studijska programi i školovanje za profesiju sport, zanimanje sportski trener. *Fizička kultura* 73 (1): 89-105.
32. Radovanovic, D., Okicic, T., & Ignjatovic, A. (2007). Physiological profile of elite women water polo players. *Acta Medica Medianae*, 46(4), 48-51.
33. Smith, H.K. (1988). Applied Physiology of Water Polo. *Sports Med* 26, 317–334. <https://doi.org/10.2165/00007256-199826050-00003>

Примљен: 15.08. 2020.

Прихваћен: 25.09. 2020.

Online објављен: 01.12. 2021.